

A KÁRPÁTALJAI MAGYAROK MUNKAVÁLLALÓI MIGRÁCIÓJA¹

LABOUR MIGRATION OF TRANSCARPATHIAN HUNGARIANS

MOLNÁR D. ISTVÁN² - MOLNÁR JÓZSEF³

Abstract

The political and economic crisis of recent years has intensified the migrational activity from Ukraine to European countries with higher standards of living. Among the Transcarpathian Hungarians there are especially intensive migration processes for employment and other purposes, which was facilitated by owning Hungarian language skills on the one hand and possibility of obtaining Hungarian citizenship on the other. However, the number of Transcarpathian hungarians affected by migration, as well as the nature, duration and purpose of their migration, have not yet been investigated quantitatively. Our paper attempts to answer the above questions by evaluating the results of a questionnaire survey.

Keywords: labour migration, Transcarpathia (Ukraine), population

Bevezetés

Az utóbbi évek politikai-gazdasági válsága tovább fokozta az egyébként is jelentős népmozgalmi folyamatokat, melyek Ukrajnából Európa magasabb életszínvonalú országaiba irányulnak. Különösen intenzív munkavállalási, illetve egyéb célú migrációs folyamatok zajlanak a kárpátaljai magyarok körében, amit elősegített egyrészt a magyar nyelvtudás, másrészt a magyar állampolgárság megszerzésének lehetősége. Azonban a migráció által érintett kárpátaljai magyarok száma, valamint a vándorlásuk jellege, időtartama és célja mindmáig nem lett kvantitatív módszerekkel megvizsgálva.

Kutatásunk kérdőíves felmérés eredményeinek kiértékelése alapján próbál választ adni a fenti kérdésekre. Ennek során kérdőíves felmérés segítségével reprezentatív, a kárpátaljai magyarság több mint 5 százalékára kiterjedő vizsgálatot végeztünk Kárpátalja magyarlakta településein. A kérdőívek

¹ A kutatás a Domus szülőföldi csoportos pályázat 2016 támogatásával valósult meg

² Megbízott docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék.

³ Tanszékvezető, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi és Turizmus Tanszék.

a lekérdező közvetlen szomszédságában élő és általa jól ismert családok migrációs magatartására vonatkozó kérdéseket tartalmaztak. Az adatgyűjtés kiterjedt a családok összetételére, közülük ki az, aki ideiglenesen vagy állandó jelleggel nem tartózkodik otthon, az illető tartózkodási helyére, ott tartózkodásának céljára (munkavállalás, tanulmányok, egyéb), hazalátogatásainak gyakoriságára, időtartamára stb.

A felmérés eredményeként mód nyílt a kárpátaljai magyarok munkavállalási migrációja által érintett csoportok számszerűsítésére, valamint a külföldi munkavállalás földrajzi jellemzőinek feltárására.

1. A munkavállalói migráció Ukrajnában és Kárpátalján az utóbbi években

Jelenleg a munkaerő migráció meghatározó szerepet tölt be mind a világ-gazdaság, mind az egyes országok gazdaságának működésében, jelentős befolyással van úgy a célország, mint a kibocsátó ország munkaerőpiacára. A globalizált világban egyre több ember hagyja el szülőföldjét és vállal munkát külföldön, többnyire gazdaságilag fejlettebb országokban, magasabb munkabér reményében. Ukrajna, azon belül Kárpátalja, a rendszerváltás óta az európai vendégmunkások jelentős kibocsátói közé tartozik.

Az ukrán gazdaság növekedése 2010-ben még 4,1%, 2011-ben 5,5% volt, ám 2012-ben már csak 0,2%, 2013-ban 0%, a 2014-es évtől pedig negatív értékű. Így 2014-ben -6,6%, 2015-ben -9,9% volt. A visszaesés oka a nyersanyagok értékének globális csökkenése, illetve a kelet-ukrajnai konfliktus. Ennek következtében jelentősen csökkent az ország ipari termelése, miközben nőttek a katonai kiadások és a lerombolt infrastruktúrára helyrehozatalára fordított költségek (Nemzetközi Migrációs Szervezet, 2016). A gazdasági visszaesés a felpörgő infláción keresztül jelentősen visszavetette a munkabérek reálértékét: 2014-ben 292 USD-nak, míg 2015-ben már csak 192 USD-nak felelt meg az ukrajnai átlagkereset (Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2016).

Az Emberi Fejlettségi Index (HDI) értékei alapján Ukrajna folyamatosan csúszik hátra a 188 országot rangsoroló listán: 2008-ban a 72. helyen állt, 2010-ben a 81., 2012-ben 83., 2014-ben a 81., 2015-re a 84. helyet foglalta el, míg szomszédjai ennél jóval előkelőbb helyen vannak. 2015-ben Fehéroroszország az 52., Románia az 50., Oroszország a 49., Magyarország a 43., Szlovákia a 40., Lengyelország a 36. helyet foglalta el. Csupán a Moldovai Köztársaság rendelkezik rosszabb mutatókkal, amely a 107. helyen áll (United Nations Development Programme, 2016).

A Szovjetunió széthullását és a vasfüggöny leomlását követően egyre élenkebb lett az ukrain lakosok nemzetközi migrációs aktivitása. A gyakori utazások következtében kapcsolatokat alakítottak ki a külföldi lakossággal, külföldi vállalkozókkal, akik sok esetben munkát is ajánlottak az ukrán állampolgároknak, sokszor alacsonyabb bérért, mint a helyi lakosoknak, de még így is 4–5-ször magasabb volt a keresetük, mint amennyit az ukrain munkaadók ajánlottak (Malinovszka, 2011).

Szakértők szerint az ezredfordulón munkavállalási céllal 3–8 millió ember tartózkodott az ország területén kívül (Zakletka, Simanszka, 2004, Uljanicka, 2005). Portugáliában 140 ezer, Lengyelországban több mint 300 ezer, Olaszországban 300 ezer, de akár 1 millió ukrán munkavállaló dolgozott. Több tízezeren dolgoztak Szlovákiában, Csehországban, Magyarországon, Görögországban, Törökországban. De a legtöbben Oroszországban vállaltak munkát, számuk 2–3 millió közé volt tehető.

Az utóbbi évtizedek migrációs folyamatai elősegítették az európai értékek elterjedését, a szabadpiaci szemlélet meghonosítását az ország területén, a nyitott világszemlélet elterjedését a társadalomban. A munkaerő-migráció enyhíti a munkaerőpiacra nehezedő terheket, amennyiben nem lenne külföldi munkavállalás az országban a munkanélküliek száma minimum a duplája lenne a jelenlegi értéknek. A külföldről történő pénzáttalások hiányában Ukrajna gazdasági potenciálja 7,1%-kal csökkenne, a fogyasztás 18%-kal, a háztartások bevételei 14–21%-kal esnének vissza (Nemzetközi Migrációs Szervezet, 2016).

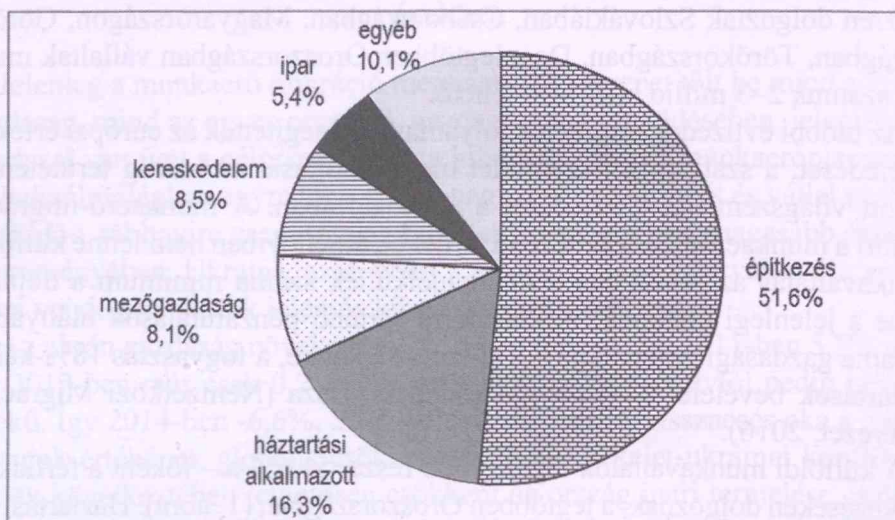
A külföldi munkavállalók legnagyobb része, 51,6%-a – főként a férfiak –, építkezéseken dolgoznak, a legtöbben Oroszországban (1. ábra). Háztartási alkalmazottként dolgozik a külföldön megélhetést keresők 16,3%-a. Ezek nagy része nő, és főként bejárónőként, bébisitterként vállalnak munkát, többnyire Olaszországban és Lengyelországban. Jelentős számban dolgoznak a kereskedelem és szolgáltatási ágazatban (főként a vendéglátásban, logisztikai vállalatoknál vagy elárúsítóként) ukránok a nyugat-európai országok területén (a külföldön munkát vállalók 8,5%-a). Itt főként a fiatalabb korosztály tud elhelyezkedni, hiszen fontos a magasabb képzettség, a nyelvismeret. A legtöbb mezőgazdaságban dolgozó munkást Spanyolország, Olaszország, Magyarország foglalkoztatja, itt nagyjából kiegyenlített a férfi–nő arány. A külföldi ukrán munkavállalók 8,1%-a helyezkedik el ebben a szegmensben. Az iparban a munkát vállalók 5,4%-a dolgozik – főként betanított gyári munkásként – Lengyelországban, Csehországban, Magyarországon. Az idegen országokban megélhetést keresők 10,1%-a dolgozik valamilyen más ágazatban.

Az EU országokban legálisan tartózkodó ukránok száma folyamatos növekedést mutat. A hivatalos adatok szerint 2015-ben 905 200 fő rendelkezett

tartózkodási engedéllyel valamelyik EU-tagországban. A legtöbb ukrán állampolgár Lengyelországban (336 ezer), Olaszországban (238 ezer), Csehországban (113 ezer), Németországban (112 ezer), Spanyolországban (84 ezer) tartózkodott (Nemzetközi Migrációs Szervezet, 2016). Az EU által ukrán állampolgárok számára 2017-ben bevezetett vízummentesség által lehetővé tett szabadabb határátlépés valószínűleg tovább növeli majd körükben az Európában dolgozók számát.

1. ábra: Az ukrainai migránsok foglalkoztatási szerkezete (forrás: Malinovszka, 2011)

Figure 1. The employment structure of Ukrainian migrants

Különösen aktívak a migrációs folyamatok Ukrajna határ menti régióiban, hiszen az itt lakók számára a földrajzi közelség, illetve a történelmi kapcsolatok megkönnyítették a külföldi munkavállalást. Kárpátalján a vendégmunka hagyományai a szovjet korszakra nyúlnak vissza: a munkaerő felesleggel rendelkező máramarosi járásokból a nyári félévben tömegek indultak Oroszországba, valamint Kelet-Ukrajnába mezőgazdasági, illetve építőipari szezonmunkára. Tovább fokozta a vendégmunkához a kedvet, hogy a lakosság nagyobb része a megyében falvakban él, ahol a munkanélküliség a 90-es évektől még nagyobb mértékeket öltött, mint a városokban. Továbbá, a régióban az ukrán lakosságon kívül magyarok, románok, oroszok, szlovákok, németek is élnek jelentős számban. Ezeknek a kisebbségeknek jóval könnyebb volt elhelyezkedni az anyaországaikban, hiszen sem nyelvi, sem kulturális

akadály nem gátolta a munkavégzést. Később a kettős állampolgársági törvények elfogadásával, a kárpátaljai magyarok és románok számára EU-s állampolgárként vált jóval könnyebbé a legális munkavállalás.

A kárpátaljai vendégmunkások többsége a múlt század 90-es éveiben valamelyik közeli országban, többnyire Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban próbált szerencsét. Az ezredforduló után az oroszországi és az ukrajnai gazdaság fellendülésével párhuzamosan egyre több kárpátaljai (főleg az építőmunkások) talált munkát ezen országok intenzíven épülő nagyvárosaiban. Ma azonban, a kedvezőtlen ukrajnai gazdasági helyzetnek és az Oroszországgal fennálló rossz kapcsolatoknak köszönhetően, újra a közép- és nyugat-európai országok kerültek a munkavállalók célpontjába.

A statisztika a munkaerő migrációt, annak jelentős részben illegális jellege miatt, nem tudja megfelelően nyilvántartani, így, csak becsléseink lehetnek az érintettek létszámáról. Ezek értelmében, az ezredforduló után, amikor a jelenség a legnagyobb tömegeket mozgatta meg, a kárpátaljai vendégmunkások száma meghaladta a 100 ezer főt, a kétezres évek csökkenését követően ma újra nő azon kárpátaljaiak száma, akik külföldi munkavállalásra vállalkoznak. Ihnatolja (2012) adatai szerint 2010 körül a megye területéről 125–250 ezer ember dolgozott külföldön.

Még kevésbé állnak rendelkezésre adatok az egyes etnikumok külföldi munkavállalását illetően, bár nyilvánvaló, hogy ezek arányaiban jelentősen eltérhetnek az összlakosság, illetve a többségi nemzet mutatóitól. A kárpátaljai magyarok esetében, például, jelentősen megkönnyíti a Magyarországon, illetve az Európai Unió országaiban történő munkavállalást a magyar állampolgárság egyszerűsített megszerzésének lehetősége, az anyaországban pedig a nyelvi és kulturális azonosság. A kárpátaljai magyarok munkavállalói migrációjának vázolt feltáratlansága indokolta a jelen kutatást, amelynek fő célja a kárpátaljai magyarok külföldi munkavállalásának kvantitatív vizsgálata, az általa érintett – előfeltételezésünk szerint jelentős nagyságú – csoportok számszerűsítése volt.

2. A kutatás során használt módszerek

Vizsgálataink adatbázisát kérdőíves felmérés alapján állítottuk elő. Ennek során 126 kérdőív segítségével reprezentatív, a kárpátaljai magyarság több mint 5 százalékára kiterjedő felmérést végeztünk Kárpátalja magyarlakta településein. Ily módon, átlagosan 1203 kárpátaljai magyarra (2001-es adatok szerint) jutott egy kérdőív. A kérdőívek az adatközlő közvetlen szomszédságában élő és általa jól ismert 20 család migrációs magatartására vonatkozó kérdéseket tartalmaznak. A vizsgálatokhoz használt adatgyűjtő kérdőív összeállításánál

az egyszerűsége törekedtünk, hogy cserében nagyobb mintát tudjunk vele lefedni. A mintába került családok tagjainak korát, nemét, nemzetiségét, foglalkozását, valamint az ingázásos (munkavállalási, illetve tanulmányi célú) migrációban való esetleges részvételük jellegét rögzítettük benne.

Vizsgálatainkhoz – tekintettel a kárpátaljai magyarok különböző települési viszonyaira – kétféle mintavételi módszert alkalmaztunk:

- A magyar többségű településeken területi alapút, amelybe egymás mellett élő 20 család (háztartás) került. A mintaterület kiválasztásában a lekérdező lakhelye játszotta a döntő szerepet, mivel úgy véltük, illetve ezt más kutatások tapasztalatai is megerősítették (Gyurgyík, 2004), hogy az adatközlők szívesebben állnak szóba ismerős kérdezővel, mintsem idegennel.
- A szórványtelepüléseken magyar többségű mintát az előző módszerrel nem kaptunk volna, így itt magyar jellegű hálózatokra kellett építenünk. A kínálkozó lehetőségek közül a magyar iskolák tanulói, végzősei, illetve azok családjai bevonását választottuk.

A minta járások, megyei jelentőségű városok, illetve települések szerinti eloszlásának megtervezésekor próbáltuk azt megfeleltetni a kárpátaljai magyar népesség 2001-es népszámlálás által rögzített eloszlásának.

A kérdőívezés lebonyolítása 2017 januárjában történt, néhány lekérdezés átcsúszott 2017 februárjára, sőt, márciusára is.

3. A kárpátaljai magyarok munkavállalói migrációja

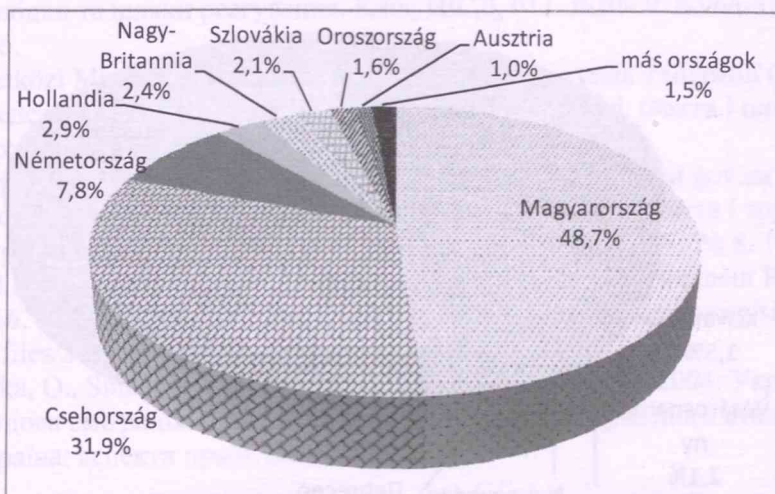
A munkahely megjelölése 2805 személy esetében történt meg. Az erre vonatkozó információk 83,0%-a települési szintű volt, 17,0% csupán országot adott meg. Az ismert munkahelyű emberek 34,9%-a, 980 fő, külföldön dolgozott. Ez a felmérés által érintett kárpátaljai magyarok 12,7%-át jelenti. A 2001-es népszámlálás adataira támaszkodó, az azóta zajló demográfiai folyamatokat figyelembe vevő becslések alapján 2017 elején a kárpátaljai magyarok lélekszáma 130–135 ezerre tehető. Ebből kiindulva, közel 17 ezer kárpátaljai magyar dolgozott ekkor külföldön.

2016-ban legnagyobb arányban – közel fele részben – Magyarországon dolgoztak (2. ábra). Ennek okát egyértelműen a nyelvi-kulturális azonosságban, illetve a hagyományosan kiépült kapcsolatrendszerben látjuk. Magasan kiemelkedik a mezőnyből a második Csehország is, ahol a felmért külföldön munkavállalók 31,9%-a dolgozott. A csehországi foglalkoztatók népszerűségét a magyarországinál magasabb kereseti lehetőségek magyarazzák, de némileg hozzájárulnak ehhez a történelmi kapcsolatok és a földrajzi közelség is.

A nyugat-európai jóléti társadalmak közül a vizsgált külföldi munkavállalók legnagyobb arányban Németországot választották, bár, arányuk a 10%-ot sem érte el (2. ábra). Az előzőeknél magasabb kereseti lehetőségeket, úgy tűnik, háttérbe szorította a nyelvtudás hiánya, valamint a nagyobb távolság. A nevezett fékező tényezők hatása még inkább érvényesült a többi nyugat-európai ország esetében, így, a Németországot követő Hollandia és Nagy-Britannia munkaerőpiacán a felmérésünk alapján csupán a külföldön munkát vállaló kárpátaljai magyarok 2,9, illetve 2,4%-a helyezkedett el. Hollandia előkelő helyezése – viszonylag kis méretei ellenére – részben az ottani és a kárpátaljai református egyházak és híveik kapcsolatépítő tevékenységével is összefügg. A földrajzi közelség indokolja elsősorban Szlovákia és Ausztria felkerülését a kárpátaljai magyar munkavállalók népszerűségi listájára, míg Oroszország esetében ez inkább a nyelvtudással és a kapcsolatrendszerrel magyarázható.

2. ábra: A mintába került külföldön dolgozó kárpátaljai magyarok megoszlása országok szerint (2016)

Figure 2. The distribution countries where Transcarpathian hungarians are working

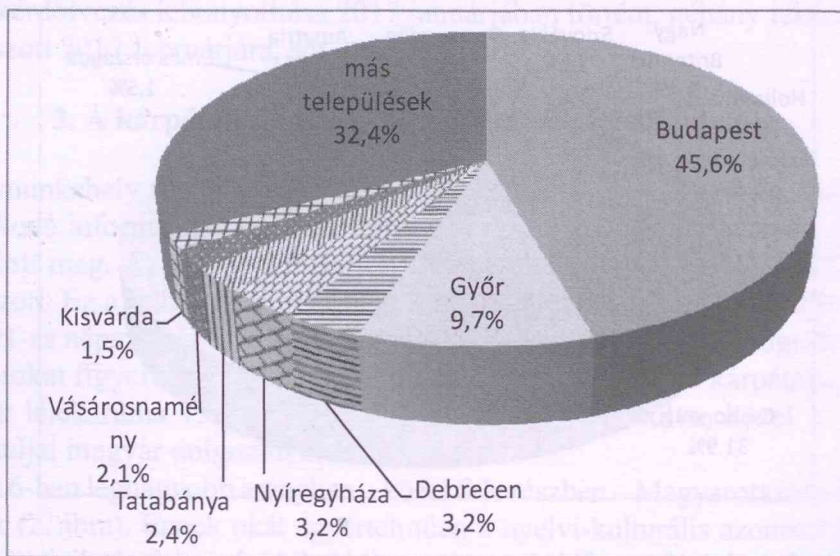
Melyek a legnépszerűbb magyarországi városok a kárpátaljai magyar munkavállalók körében? 340 magyarországi munkavállaló munkahelyének a településéről sikerült adatot kapnunk, ezeket összegezve jutottunk az alábbi eredményekre. A rangsort magasan kiemelkedve a főváros vezeti: a jelen kutatás adatai alapján ott dolgozik az anyaországban munkát vállaló kárpátaljai magyarok több mint 45%-a (3. ábra). Budapest gazdasági súlyát figyelembe

véve ez érthető is, mint ahogy a prosperáló gazdaság magyarázza a földrajzilag Kárpátaljától távol eső Győr második helyét is a listán, ahol a Magyarországon dolgozók közel 10%-a helyezkedett el.

A két élvost jelentős lemaradással követi két közeli nagyváros, Debrecen és Nyíregyháza, egyaránt 3,2%-kal. Népszerű a távoli Tatabánya is (hasonló okokból, mint Győr), továbbá, említést érdemel még két, az ukrán-magyar határhoz közeli kisváros, Vásárosnamény és Kisvárdá is (3. ábra).

A kárpátaljaiak csehországi munkahelyeinek települési eloszlásáról kevesebb adat érkezett be (csupán az ott dolgozók 29,7%-áról ismert), ezért ezt nem áll módunkban részletesebben elemezni. A megnevezett városok között magasan vezet Prága, jelentősebb számban fordult még elő Plzen és Brno említése. Az arányokról nem tudunk elfogadható becslést adni, mivel a kis számú alapadatot jelentősen torzíthatja az említések ezek ismertségéből adódó nagyobb gyakorisága is.

3. ábra: A Magyarországon dolgozó kárpátaljai magyarok megoszlása munkahelyük helye szerint a jelen felmérés tükrében (2016)
Figure 3. Distribution of Transcarpathian hungarians by their working place according the results of this survey

A külföldön dolgozók nagyobb részét, 69,9%-át férfiak alkották. A férfi munkavállalók körében a külföldön foglalkoztatottak aránya 42,9%-ot tett ki. A férfi munkavállalók megoszlása a munkahelyük országa szerint jelentősen nem tért el a mindkét nemre vonatkozó értékektől. Leginkább az oroszországi munkavállalók körében való túlképviseltségük emelhető ki.

A külföldre irányuló kárpátaljai magyar munkavállalói migrációból 2016-ban a nők 30,1%-kal vették ki a részüket. A dolgozó nők közül 24,0% vállalt munkát Ukrajna határain túl. A női munkavállalás célszágainak népszerűségi listája nem sokban tér el a férfiakétól, leginkább abban, hogy körükben valamivel azokénál is magasabb a Magyarországon és Csehországban elhelyezkedők aránya.

Az ideiglenesen külföldön munkát vállalók zöme (a férfiak esetében a 97,1, a nőknél a 93,2%) a 18–54 éves korosztályból került ki, azon belül a 20–30 éves korosztály dominál a korösszetételében (38,0% a férfiaknál, 37,0% a nőknél).

Felhasznált irodalom

- Gyurgyík László, 2004: Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 152 o.
- Ihnatolja, N. I. (Ігнатоля, Н. І.), 2012: Трудова міграція Закарпатців: напрямки та тенденції змін. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. 2012, Випуск 6. 88–95. o.
- Malinovszka, O. (Малиновська, О.), 2011: Трудова міграція: соціальні наслідки та шляхи реагування. Київ, НІСД, 011. ISBN 978-966-554-134-9. 40 o.
- Nemzetközi Migrációs Szervezet (Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні), 2016: Міграція в Україні. Факти і цифри. http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf
- Ukrajna Állami Statisztikai Szolgálat, 2016. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Uljanicka, O. V. (Ульяницька, О.В.), 2005: Проблеми безробіття і трудова міграція українців. Актуальні проблеми економіки. 2005. № 8. 167–168. o.
- United Nations Development Programme, 2016: Human Development Report 2016. 1 UN Plaza, New York, NY 10017 USA. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf
- Zakletka, O., Simanszka, O. (Заклетка, О., Шиманська, О.), 2004: Українська трудова еміграція: сутнісні форми та особливості сучасного етапу. Україна: аспекти праці. 2004. № 8. 36. o.

Összefoglalás

A 2010-es évek derekán a kárpátaljai magyarok körében – részben a magyar állampolgárság megszerzéséből adódó lehetőségek, részben az ukrajnai politikai-gazdasági válság által generált kényszerek eredőjeként – jelentősen megélnékültek a migrációs folyamatok. Vizsgálataink eredményeként sikerült számszerűsíteni a nemzet-rész recens munkavállalói migrációja néhány alapvető mutatóját, sajátosságát, nevezetesen:

- az államközi munkavállalói migráció 2016-ban közel 17 ezer kárpátaljai magyart tartott mozgásban;
- a külföldön dolgozók legnagyobb részét Magyarországon (48,7%), Csehországban (31,9%) és Németországban (7,8%) foglalkoztatták;
- a Magyarországon dolgozó kárpátaljai magyarok körében legnépszerűbbnek a főváros (itt dolgozott az anyaországban munkát vállalók 45,6%-a) és Győr (9,7%) bizonyult;
- a férfiak aránya a külföldön dolgozók között 69,9% volt;
- a férfi foglalkoztatottak körében a külföldön munkát vállalók aránya 42,9% volt, a nőknél – 24,0%.

A vázolt eredmények – a kárpátaljai magyarok munkavállalói migrációja számszerűsítésén túl – módot adnak a kapott értékek figyelembe vételére a gazdasági, nemzetpolitikai, oktatáspolitikai tervezésnél.

Kulcsszavak: munkavállalói migráció, nemzetpolitikai, oktatáspolitikai, gazdasági tervezés.